

УДК: 619:616.981.55

Т. М. МАЗИГУЛА

Інститут ветеринарної медицини НААН України (м. Київ)

АКТУАЛЬНІСТЬ СПЕЦИФІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПЕРФРІНГІОЗІВ

В оглядовій статті висвітлені результати вивчення поширення захворювань тварин і людини, зумовлених *Clostridium perfringens* та асоційованими з ним іншими мікроорганізмами.

Ключові слова: анаеробні мікроорганізми, *Clostridium perfringens*, токсини, вакцини, «Вельшісан», «Вельшікол», «Вельшісальм», «Вельшіколісальм», «Вельшіколісан».

Анаеробні мікроорганізми складають основну частину мікробіологічного світу, відрізняються надзвичайною пристосованістю до існування як за низьких, так і високих температур.

Широкий арсенал анаеробних мікроорганізмів використовується у народному господарстві для виготовлення вітамінів, органічних кислот, білків, метану та багатьох інших корисних речовин.

Ряд сапрофітних анаеробів викликає корозію металу, руйнує бетон, продукти харчування, тощо. Але існує ще й значна кількість анаеробних мікроорганізмів, котрі викликають тяжкі патологічні процеси в організмі тварин та людини, які характеризуються високою летальністю.

Мета роботи: ознайомити науковців та фахівців з актуальними проблемами патології викликаной *Clostridium perfringens* та асоційованими з ним іншими мікроорганізмами.

Із 120 видів спороутворюючих анаеробів роду *Clostridium* близько 30 видів є істинними патогенами. Ще більш широкий світ неспороутворюючих анаеробних мікроорганізмів: облігатних і не облігатних анаеробів (фузобактерій, спірохет, актиноміцет, коків, дифтероїдів, грампозитивних і грамнегативних паличок і коків). Особливої уваги заслуговують *B. fragilis*, *B. melaninogenicus*, фузобактерії та ряд інших мікроорганізмів.

На сьогоднішній день відомо близько 800 видів неспороутворюючих анаеробних мікроорганізмів, з яких 400 видів мають відношення до тварин [1,2]. На долю асоційованої дії аеробних та анаеробних мікроорганізмів припадає 93% абсцесів легень, інтраабдомінальних інфекцій – 86%, ран з нагноєнням – 75%, кусаних ран – 47% [2].

У Росії та країнах СНД щороку реєструється близько 5 млн. хворих людей з гнійно-запальними процесами, третина яких відноситься до хірургічної патології, переважно за участю анаеробних мікроорганізмів [1]. Складність розробки загальної системи діагностики, лікування та профілактики анаеробних інфекцій полягає у тому, що інфікування організму найчастіше відбувається ендогенними шляхами, тому що ці мікроорганізми є складовою частиною нормальної мікрофлори родових шляхів матері, шлунково-кишкового тракту людини та тварин.

Деякі вчені висловлюють думку, що анаеробні мікроорганізми слід розглядати як інтегральну частину організму господаря, як своєрідний метаболічний

екстракорпоральний орган, як структуру, яка першою включається в абсорбцію і транспортування як корисних, так і потенційно шкідливих агентів [2]. Серед патогенів анаеробної природи особливої уваги заслуговує *Clostridium perfringens* (рис. 1), який продукує 20 токсинів і токсичних ензимів, з яких 4 мають летальні властивості. Цей збудник має 6 типів, які викликають цілий ряд важких хвороб як у тварин, так і у людей.

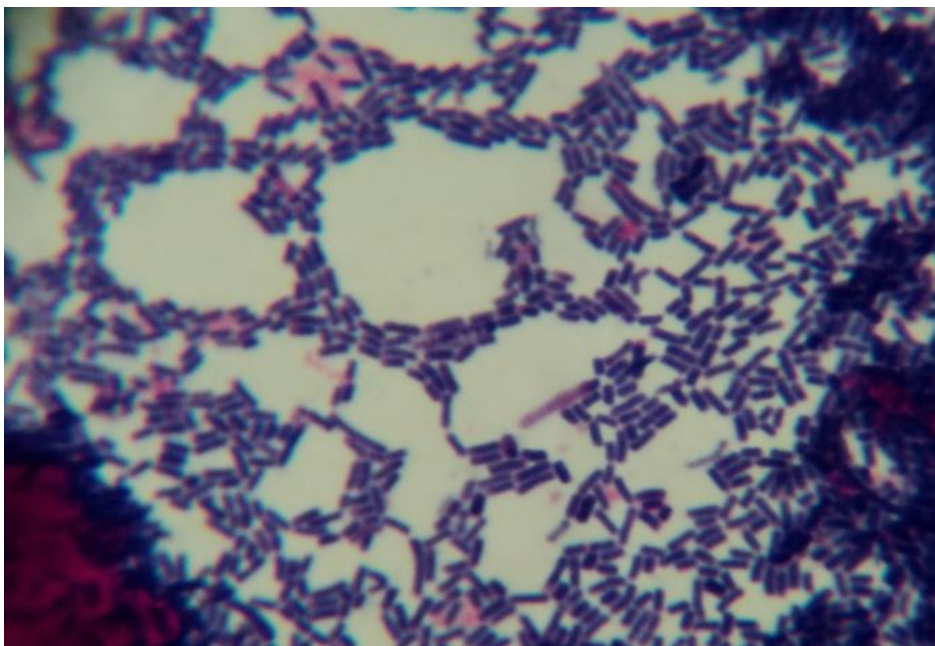

Рис.1 . Вегетативні клітини *Clostridium perfringen*

Так *Clostridium perfringens* типу А викликає у тварин та людей ранову інфекцію, газову гангрену, міонекроз, післяпологову або післяабортну септицемію, отруєння ентеротоксином. У тварин – псевдоемкар, гангренозний мастит, геморагічний, некротичний ентерит, жовтяницю ягнят, ентеротоксемію, раптову смерть рогатої худоби, укісно-лугову лихоманку та кишковий кластридіоз коней.

Clostridium perfringens типу В викликає анаеробну дизентерію ягнят, геморагічний ентерит або дизентерію лошат і телят, геморагічну енеротоксемію овець і кіз.

Clostridium perfringens типу С викликає геморагічний, некротичний ентерит у ягнят, поросят, лошат та людини, а тип Д – хворобу розмягченої нирки, ентеротоксемію овець, кіз та великої рогатої худоби, типи Е і F- некротичний ентерит.

Відомо, що після хірургічних втручань на різних ділянках шлунково-кишкового тракту, ускладненим *Clostridium perfringens*, смертність оперованих у середньому складає 60 %. Ці ускладнення зумовлені постійною присутністю *Clostridium perfringens* у шлунково-кишковому тракті, на шкірі, у 90 % видалених апендиксах, 2-10% жовчних міхурах, а також у оперованих шлунках людини. У результаті проведених спостережень, зроблено висновок, що за хірургічних втручань, значну увагу слід звертати на ранню діагностику ускладнень, оскільки з появою крепітації ефективність лікування значно знижується [4].

Ряд авторів [5] відзначають високу смертність людей за розвитку перитонітів з участю анаеробної мікрофлори, яка становить 86%, а за відсутністю перитонітів – 54 %.

У таблиці наведенні деякі узагальнені дані щодо ролі анаеробної та змішаної мікрофлори у розвитку патологічного процесу.

Таблиця

Показники поширеності патології людини анаеробного походження

№ п/п	Назва операційних втручань, патологічного процесу	Виділена мікрофлора	Автори
1	Перитоніти (із 100 випадків – 96 анаеробного походження)	<i>Cl.perfringens</i> (50-83%), <i>Cl.septicum</i> , <i>Cl.tetani</i> , <i>Streptococcusanaerobicus</i> , всього – 18 видів	Chon et Roman Coleman et Yeorg Nettles et al.
		<i>Cl.dificile</i> , <i>Cl.capitovialis</i>	Smith et King
2	Вісцеральна газова гангрена	<i>Cl.perfringens</i> , <i>Klebsiella</i>	Silverstein et al.
3	Асцитна рідина	<i>Cl.perfringens</i> , α-гемолітичний стрептокок	Laennec
4	Ретроперитоніальні абсцеси, пов'язані з нирками	Переважно анаеробні мікроорганізми: <i>Cl.perfringens</i> , <i>Actinomyces</i> spp.	Beerens et all
5	Абсцеси поясничних м'язів як метастази	<i>F.funduliformis</i> , <i>F.necrophorus</i> , <i>Bacteroides fragillis</i> , <i>Bacteroides fusiformis</i>	-/-
6	Апендикс, ретроперитоніальна саркома, септичний аборт	<i>Bacteroides</i> , <i>Actinomycesisraelii</i> , <i>S.necrophorus</i> , анаеробні стрептококи, кластридії	Chon et Roman Coleman et Yeorg Nettles et al.
7	Інфекції печінки – абсцеси печінки	Близько 100% - анаероби: <i>Cl.perfringens</i> , <i>Bacteroidesfragillis</i> , β-гемолітичний стрептокок та інші	Sabbay et al. Swen Son et al.
8	Бактеріальний гепатит з інфарктом печінки і абсцесом в області стегна і діафрагми	<i>Bacteroidesfragillis</i> , <i>Cl.septicum</i> , β-гемолітичний стрептокок	Fulginiti et al. Caplan et Weinstein
9	Інфекції жовчного міхура та жовчних ходів: емпієма жовчного міхура	<i>Clostridium</i> - 21,6%	Paredez et Femmandez
10	Хронічний і гострий холіцистит	<i>Clostridium</i> - 16,1-16,9%	Paredez et Femmandez
11	Холецистит у літніх чоловіків з діабетом	<i>Clostridium</i>	Paredez et Femmandez
12	Анаеробний кластридіальний целюліт – анаеробна інфекція з некрозом м'яких тканин, з втягненням у запальний процес епіфасціальної, ретроперитоніальної та іншої сполучної тканини кінцівок, проміжності, черевної стінки, стегна, грудної клітини, шиї з швидким поширенням процесу	<i>Cl.perfringens</i> та інші	Paredez et Femmandez

Механізм визначеної дії 6 типів *Clostridium perfringens* на окремі органи і на організм в цілому зумовлений продукуванням цим збудником токсинів та токсичних ензимів. Найбільш небезпечний альфа-токсин (летальний, некротичний, гемолітичний), який продукують типи А, В, С, Д, Е, особливо типи А, Е; Бета-токсин (летальний, некротичний), продукують типи В і С; Епсилон-токсин (летальний, некротичний), продукують типи В і Д; дельта та зета токсини (летальний, гемолітичний) – типи С, Д, Е; йота токсин (летальний, некротичний), який продукує тип Е, а також ензими: колагеназу, гіалуронідазу, протеазу, дезоксирибонуклеазу тощо. Внаслідок дії згаданої групи токсинів тварини, особливо молодняк у перші години та дні після народження, гинуть до надання лікарської допомоги. Тому єдиним ефективним захистом успішної профілактики патології, викликаной клостридіями, особливо *Clostridium perfringens*, є профілактичні щеплення.

В умовах зниженої імунобіологічної реактивності організму, зростає відносна активність мікрофлори, внаслідок чого ускладнюється перебіг інфекційних хвороб, знижується ефективність лікувальних заходів, підвищується летальність.

Аналіз власних досліджень і наукової інформації свідчать про те, що складність перебігу інфекційної патології перш за все пов'язане з поліетіологічним характером, де провідне місце належить анаеробним мікроорганізмам, зокрема *Clostridium perfringens*, а наявність аеробних патогенів активізує розвиток інфекційного процесу [5].

Анаеробні інфекції частіше перебігають як змішані інфекції анаеробного та аеробного походження, тому клінічний прояв і перебіг хвороби частіше не має типових патогномостичних ознак, що стримує своєчасність діагностики захворювання і призначення відповідного лікування хворих тварин та людей.

Виникнення та ускладнення перебігу анаеробних інфекцій у людини і тварин часто має зв'язок із дисбактеріозами різної етіологічної структури, в тому числі і застосуванням антибактеріальних препаратів широкого спектру дії, та інших несприятливих факторів. Внаслідок несвоєчасного відбору патологічного матеріалу для лабораторних досліджень, несвоєчасної доставки їх в лабораторії, несвоєчасних та неповних досліджень матеріалу у лабораторіях та використання недосконалих і громіздких методів досліджень, результативність діагностичної роботи за анаеробної патології у ветеринарній медицині залишається низькою.

Недостатній рівень діагностики змішаних інфекцій, за домінуючою участю анаеробних мікроорганізмів, частіше всього пов'язаний з громіздкими методами індикації та ідентифікації збудників із необхідним використанням спеціальної апаратури і засобів, яких, переважно, немає у наукових закладах та діагностичних лабораторіях.

Розроблені у деяких державах сучасні засоби і методи діагностики анаеробних інфекцій надзвичайно дорогі, тому не мають широкого використання як у науковій, так і у клінічній практиці. Так, наприклад, вартість діагностичних досліджень одного хворого за анаеробних та змішаних інфекцій у зарубіжних країнах коливається у межах 500-1000 і більше доларів [4].

Отже, проблема патології тварин та людини за участю анаеробних і асоційованих мікроорганізмів надзвичайно складна і заслуговує на більшу увагу вчених. Першочерговим завданням науки є розробка дешевих експрес-методів

діагностики анаеробних і асоційованих інфекцій, а також розробка засобів специфічної терапії і профілактики цієї групи хвороб.

Аналізуючи стан захворюваності тварин та людини, пов'язаної з анаеробними мікроорганізмами, ми дійшли до висновку, що ця патологія має неабияке соціальне та економічне значення. В той же час вивченню цієї патології ще не приділяється достатньої уваги. На наш погляд зростання захворюваності людей і тварин за участю анаеробних мікроорганізмів тісно пов'язане з погіршенням соціально-економічного і екологічного стану в Україні.

Виходячи із вищезазначеного і враховуючи екологію анаеробних мікроорганізмів, персистенцію в організмі тварин і людини та характер паразитоценозу, ми вважаємо, що найефективнішими лікувально-профілактичними засобами за даної патології будуть полівалентні і мультівалентні сорбовані вакцини та гіперімунні антитоксичні сироватки з імуномодулюючими властивостями.

Підтвердженням цьому можуть слугувати одержані позитивні результати впровадженнь у широкому досліді на десятках тисяч голів різних видів тварин розроблених нами полівалентних та асоційованих вакцин проти токсикоінфекцій, викликаних *Clostridium perfringens*, а також асоційованих з ним аеробних мікроорганізмів. Це вакцини «Вельшісан», «Вельшікол», «Вельшісальм», «Вельшіколісальм», «Вельшіколісан» та ін. [6, 7]

Найважливіша особливість згаданих вакцин – це їх придатність для застосування вагітним тваринам, новонародженому молодняку з профілактичною та лікувальною метою, що стверджується результатами наших випробувань вакцин.

Висновки:

За результатами епізоотологічного моніторингу спостерігається зростання ролі анаеробних мікроорганізмів у патології тварин.

Розробка сучасних лікувально-профілактичних засобів з використанням факторів патогенності анаеробних мікроорганізмів є першочерговим завданням науковців ветеринарної медицини.

Широке впровадження вакцинопрофілактики анаеробних інфекцій тварин та птиці буде сприяти зниженню контамінації продукції тваринництва і доквілля небезпечними анаеробними патогенами, що слугуватиме поліпшенню якості продуктів харчування та здоров'я людини.

Перспективи подальших досліджень. Поглиблене вивчення факторів патогенності спороутворюючих і неспоривих анаеробних мікроорганізмів та експериментальне обґрунтування їх використання у біотехнологічних процесах є нагальною потребою сьогодення.

1. Мамчич В. И. Диагностика, профилактика и лечение перитонитов, вызванных безспорными анаэробами и ассоциациями микроорганизмов./ Мамчич В.И. , Знаменский В.А., Беляева О.А., и др. // Метод.реком.– Киев, 1998. – 24с.

2. Sydney M. Anaerobic Bacteria in Human Disease / Finegold M.D.//Acad. PressNewYork, SanFrancisco, London.– 1977.

3. Шендеров Б. А. Роль анаэробных неспорообразующих бактерий в поддержании здоровья человека. /Шендеров Б.А. //М. 1996. Вестник РАМН, 2, 8–11с.

4. Цвелев В. Ю. Анаэробная инфекция в акушерско-гинекологической практике/ Цвелев В. Ю., Кочеровец В.И., Кира Е.Ф., Баскаков В.П.// С.-Пб., 1995.– 320с.

5. Риженко В. В. Актуальні питання профілактики анаеробних інфекцій людини і тварин/ Риженко В.В., Бондарь Т.О., Галка І.В., Кравцова О.А., Черняков О.О.// Київ, Аграрна наука, 2002, Ветеринарна біотехнологія, бюл. №2., 199- 204с.

6. Риженко В. В. Імунологічні дослідження при анаеробній ентеротоксемії/ Риженко В.В. // Київ, 1998, Науковий вісник НАУ №11, 86- 89с.

7. Риженко В. П. Анаеробні інфекції сьогодні і в майбутньому / В. П. Риженко // Ветеринарна біотехнологія К., Бюл.– 2006.– №9.– С. 227- 242.

АКТУАЛЬНОСТЬ СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ПЕРФРИНГИОЗОВ/ Т. Н. Мазыгула

В обзорной статье освещены результаты изучения распространения заболеваний животных и человека, которые вызваны Clostridium perfringens и ассоциированными с ним микроорганизмами.

Ключевые слова: анаэробные микроорганизмы, Clostridium perfringens, токсины, вакцины, «Вельшисан», «Вельшикол», «Вельшисальм», «Вельшиколисальм», «Вельшиколисан».

ACTUALITY OF SPECIFIC PROPHYLAXIS PERFRINGIOZIV/ T.M. Mazigula

In the survey article the lighted up results of study of distribution of diseases of zoons and man, predefined Clostridium of perfringens and associated with him other microorganisms.

Key words: anaerobic microorganisms, Clostridium of perfringens, «Vel'shisan», «Vel'shikol», «Vel'shisal'm», «Vel'shikolisal'm», «Vel'shikolisan».

Рецензент – кандидат біологічних наук Г.Ф. Риженко